

Sociaal functioneren

Hoe kun je vaststellen of er een probleem is met het sociaal functioneren van een kind?

U kunt als leerkracht meer duidelijkheid krijgen over het sociaal functioneren van de leerling door hem uitgebreid te observeren in verschillende situaties. Zo kunt u zien of de problemen die u aangeeft ook voorkomen in de praktijk en ziet u in welke situaties deze problemen zich precies voordoen. Als u zich een oordeel wilt vormen over het sociale gedrag van een leerling is het verstandig om dit proces voor uzelf in drie fasen te verdelen. In de eerste fase observeert u het gedrag van de leerling. U kijkt nauwgezet wat de leerling doet zonder dat u het gedrag direct interpreteert. In de tweede fase kijkt u bij welk sociaal-emotioneel ontwikkelingsstadium het gedrag past. In de derde fase probeert u te verklaren waarom het kind juist dit gedrag vertoont.

Voorbeeld: De leerkracht van Marlies vindt dat Marlies (4) nog niet zo weerbaar is; ze vindt dat Marlies snel boos wordt en moeite heeft met samenspelen.

Observatie: Marlies speelt in de poppenhoek met twee andere leerlingen (4 en 4,5 jaar). Na korte tijd ontstaat er ruzie. Marlies zegt dat ze boos is omdat de anderen zich niet aan de afgesproken spelregels houden. Zij wisselen steeds van rol en doen niet wat Marlies zegt. Marlies trekt zich terug uit het spel, de andere kinderen spelen samen verder.

Plaatsen op de ontwikkelingslijn: Marlies lijkt al rolvast te zijn. Dit gedrag past bij kinderen van ongeveer 6 jaar.

Interpretatie: Marlies heeft er moeite mee dat de andere kinderen nog niet rolvast zijn. Ze begrijpt niet waarom de andere kinderen zich zo gedragen. Dat ze zich terug trekt uit het spel komt doordat zij zich niet begrepen voelt en niet weet wat ze moet doen om de andere kinderen over hetzelfde spelinzicht te laten beschikken.

Conclusie: Op dit terrein is Marlies haar leeftijdgenoten ver vooruit. Marlies zal ermee gediend zijn als zij de kans krijgt om met wat oudere leerlingen te spelen.

U kunt bij het beoordelen van de sociale ontwikkeling gebruikmaken van diverse vragenlijsten, waarvan we er hieronder een aantal noemen.

Voor de leerkracht:

- observatielijst kenmerken begaafdheid (opgenomen op cd-rom);
- leerlingvolgsysteem sociaal-emotionele ontwikkeling (PDO-Pravoo);
- viseon (Cito).

Voor de leerling:

- viseon (Cito);
- schoolvragenlijst (SVL);
- competentie Belevingsschaal voor kinderen (CBSK).

Houd wel rekening met het feit dat u een kind altijd beoordeelt vanuit uw eigen waarden en normen, en dat de uitkomst dus niet altijd een betrouwbaar beeld geeft. U kunt de vragenlijsten eventueel door meerdere mensen (vorige leerkrachten, ouders) laten invullen, zodat u uw visie op het kind kunt toetsen aan die van anderen. Hoe groter de

verschillen in het beeld dat mensen hebben van een kind, hoe minder bruikbaar de resultaten van de lijsten echter zijn. In dit geval kunt u eventueel nog extern onderzoek overwegen.

Zijn hoogbegaafde kinderen in sociaal opzicht minder ver dan leeftijdgenoten?

Vanuit de ontwikkelingspsychologie is het onwaarschijnlijk dat hoogbegaafde kinderen achterlopen wat betreft hun sociale ontwikkeling ten opzichte van leeftijdgenoten. De cognitieve ontwikkeling van een kind heeft namelijk veel raakvlakken met de sociale (en emotionele) ontwikkeling. Zo zullen deze kinderen eerder bezig zijn met wat anderen van hen verwachten (soms al op kleuterleeftijd) en ook eerder verwachtingen hebben naar anderen toe (bijvoorbeeld verwachtingen ten aanzien van vriendschappen). Op grond hiervan mag verwacht worden dat hoogbegaafde kinderen eerder voor dan achter zullen lopen in hun sociale ontwikkeling. Wel is het zo dat de sociale ontwikkeling niet altijd even ver hoeft te zijn als de cognitieve ontwikkeling.

De reden dat het lijkt alsof hoogbegaafde kinderen sociaal minder handig zijn, is dat ze vaak heel anders reageren dan kinderen van hun leeftijd. Hoogbegaafde kinderen kiezen vaak andere manieren om problemen op te lossen dan gewoon is bij kinderen in een bepaalde leeftijdsfase. Dat kan leiden tot spanningen en onbegrip. Zo willen hoogbegaafde kleuters hun conflicten vaak bespreekbaar maken terwijl andere kleuters daar vaak nog niet echt aan toe zijn en conflicten meestal op een meer fysieke manier willen oplossen. Verder kunnen hoogbegaafde kinderen zich soms afzonderen van de groep omdat ze zich niet begrepen voelen door de andere kinderen of omdat ze heel andere interesses hebben.

Voor meer informatie zie verder PH: Waarom zijn er vaak problemen in het sociaal functioneren van hoogbegaafde kinderen?

Waarom zijn er vaak problemen in het sociaal functioneren van hoogbegaafde kinderen?

Hoogbegaafde kinderen hebben vaak een andere belevingswereld dan kinderen met een meer gemiddelde intelligentie. Ze zijn verder in hun manier van denken en zijn vaak al bezig met meer volwassen problemen. Ook hebben hoogbegaafde kinderen meestal andere interesses dan hun leeftijdgenoten en zijn ze verder in hun cognitieve ontwikkeling. Dit maakt dat deze kinderen minder herkenning vinden bij leeftijdgenoten en zich dus minder kunnen spiegelen aan anderen. Juist het kunnen spiegelen aan ontwikkelingsgelijken is heel belangrijk om je in sociaal opzicht verder te ontwikkelen. Omdat deze kinderen door hun andere manier van denken minder goed aansluiting kunnen vinden bij andere kinderen kan dit leiden tot allerlei problemen op sociaal gebied.

U kunt een bijdrage leveren aan de sociale ontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen door:

- een positief groepsklimaat te stimuleren waarin verschillen tussen kinderen gewaardeerd worden en waarin iedereen mag zijn zoals hij is;

- hoogbegaafde leerlingen in uw groep regelmatig de gelegenheid te geven om samen te werken;
- bovenklassige plusgroepen te formeren, waardoor de hoogbegaafde leerling in contact kan komen met hoogbegaafde kinderen uit andere groepen. Dit is vooral belangrijk wanneer u maar één hoogbegaafde leerling in uw groep heeft.
- ouders te wijzen op de aanwezigheid van ouderverenigingen. Deze verenigingen organiseren activiteiten waarbij hoogbegaafde kinderen met elkaar in contact kunnen komen.

Voor meer informatie zie PH: Is het zo dat hoogbegaafde kinderen wat betreft hun sociaal functioneren achterlopen bij leeftijdgenoten?

Zijn alle problemen terug te voeren op de hoogbegaafdheid?

Het sociaal functioneren van een kind wordt voor een groot deel bepaald door zijn persoonlijkheidseigenschappen en verder door wat hij heeft geleerd van zijn omgeving. Dit betekent dat er bij hoogbegaafde kinderen problemen kunnen zijn in het sociaal functioneren die losstaan van de hoogbegaafdheid van het kind. Zo zijn er grote verschillen tussen kinderen in de mate waarin ze beschikken over inzicht in sociale situaties en de mate waarin ze behoefte hebben aan contact met andere kinderen. Daarbij is het ook zo dat kinderen een deel van het sociale gedrag van hun ouders overnemen. Dat betekent dat wanneer het kind opgroeit in een gezin waar sociale contacten belangrijk zijn en waar regelmatig anderen over de vloer zijn de kans groot is dat het kind dit gedrag zal kopiëren, vooral als de ouders laten zien dat zij dit initiëren en waarderen. Kinderen daarentegen die opgroeien in een wat meer geïsoleerd gezin, bijvoorbeeld omdat beide ouders een drukke baan hebben, de naaste familie niet zo uitgebreid is, of gewoon omdat zij wat meer 'buiten' wonen, leren eerder dan andere kinderen dat zij op zichzelf zijn aangewezen. Deze kinderen zien minder voorbeelden van het leggen en onderhouden van sociale relaties en zullen minder snel geneigd zijn ander gedrag dan hun ouders te ontwikkelen.

Verder komen er ook bij hoogbegaafde kinderen persoonlijkheidsstoornissen voor die van invloed zijn op het sociaal functioneren van het kind, zoals stoornissen in het autismespectrum.

Waarom vinden hoogbegaafde kinderen het soms zo moeilijk om samen te werken?

Hoogbegaafde kinderen vinden het soms moeilijk om samen te werken met andere kinderen om de volgende redenen:

- Ze hebben dingen vaak sneller door dan andere kinderen en moeten dan vaak wachten tot anderen ook zover zijn.
- Veel hoogbegaafde kinderen hebben vaak precies in hun hoofd hoe ze iets willen doen en kunnen er dan niet goed tegen om de regie uit handen te geven of anderen mee te laten beslissen over hoe iets moet gebeuren.
- Hoogbegaafde kinderen willen volgens een bepaald plan te werk gaan en kunnen het dan slecht hebben wanneer andere kinderen maar lukraak iets gaan proberen ('trial-and-error'-leren).

- Hoogbegaafde kinderen ervaren in een aantal gevallen samenwerken als het recht van de sociaal-sterkste of het recht van de meest populaire leerling. Dat wil zeggen dat niet het beste idee, maar degene die het beste in de groep ligt bepaalt hoe het traject verloopt. In een aantal gevallen is het idee van de hoogbegaafde leerling verreweg het beste idee, maar delft hij het onderspit tegen de populariteit van een andere leerling. Dat levert frustraties op en maakt dat de leerling eerder geneigd is zich terug te trekken.

Hoewel het belangrijk is dat kinderen leren samenwerken moet u ervoor zorgen dat u dit belang niet gaat overschatten. Vraag alleen om samenwerking als dit wezenlijk functioneel is.

U kunt het samenwerken met anderen stimuleren door:

- bij cognitief georiënteerde taken en opdrachten groepjes te formeren van leerlingen van ongeveer hetzelfde niveau. Bij niet-cognitieve opdrachten kunnen wel heterogene groepjes geformeerd worden.
- een vast stramien te hanteren bij het proces van samenwerken. U kunt daarbij denken aan het TASC-model. Binnen dit model leren kinderen samenwerken volgens een vast patroon waarbij de verschillende fasen voor de leerkracht goed te begeleiden zijn.
- de hoogbegaafde leerling af en toe op te laten treden als tutor van een ander kind uit de groep.
- binnen een verrijkingsgroep meer aandacht te besteden aan het samenwerkend leren. Juist vanwege het feit dat de leerlingen veelal gelijke ervaringen hebben, heeft - dit onder voorwaarde dat er een goede begeleiding is - veel kans van slagen en biedt u de leerling als het ware een oefensituatie voor het samenwerken in de klassensituatie.

Waarom reageren hoogbegaafde kinderen soms zo heftig op ruzies of niet nagekomen afspraken?

Hoogbegaafde kinderen beschikken vaak over een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Daardoor kunnen ze soms sterk kunnen reageren in situaties waarin ze het gevoel hebben dat iets niet eerlijk verloopt. Verder hebben ze vaak al heel vroeg sterke vriendschapsverwachtingen. Op grond van deze verwachtingen gaan ze er vanuit dat vrienden bepaalde dingen niet doen, terwijl andere kinderen van die leeftijd hier nog niet zo mee bezig zijn en soms dingen doen zonder dat ze hier echt iets mee bedoelen. Bijvoorbeeld: een hoogbegaafde kleuter heeft met een vriendje afgesproken dat ze na school samen gaan spelen. Na schooltijd blijkt dat dit kind met een ander kind heeft afgesproken. Het vriendje bedoelt daar niet echt iets mee, maar de hoogbegaafde kleuter kan dit interpreteren als 'dit is geen vriendje, want anders doe je zoiets niet'. U kunt als leerkracht in dit soort situaties ingaan op datgene wat het kind aangeeft en ook uitleggen dat hij misschien gevolgtrekkingen maakt die niet altijd terecht zijn.

In hoeverre mag je van een hoogbegaafde leerling verwachten dat hij zich aanpast aan zijn omgeving?

Hoogbegaafde kinderen moeten zeker leren dat ze zich moeten aanpassen aan hun omgeving, dit is namelijk voor ieder individu een voorwaarde om te kunnen functioneren tussen andere mensen. De vraag hoe ver dit aanpassen precies moet gaan is niet eenduidig te beantwoorden omdat dit ook ligt aan de mogelijkheden van de omgeving om zich aan het kind aan te passen. Een school kan bijvoorbeeld maar tot op zekere hoogte zijn leerstofaanbod aanpassen aan de mogelijkheden van een leerling. Als dit niet ver genoeg gaat, zal de leerling zich moeten aanpassen aan de mogelijkheden die geboden worden of zullen de ouders een andere school voor het kind moeten zoeken.

Belangrijk is het uitgangspunt dat hoogbegaafde kinderen de mogelijkheid moeten krijgen om zich te ontplooiën en gebruik te maken van hun mogelijkheden. Een mooi voorbeeld is dat hoogbegaafde kinderen vaak ingezet worden om andere kinderen te helpen bij hun werk. Op zich is hier niets mis mee, mits het niet zo is dat dit ten koste gaat van het leerproces van de leerling zelf. U zult dus evenwicht moeten vinden tussen de behoeften van de leerling en de mogelijkheden die u hebt om hier op in te spelen.

Worden hoogbegaafde kinderen vaker gepest dan gemiddeld?

De kans dat hoogbegaafde leerlingen gepest worden is wat groter dan gemiddeld. Dit heeft te maken met het 'anderszijn' van deze kinderen. In principe lopen alle kinderen die in een uitzonderingspositie verkeren een groter risico om gepest te worden. Uiteraard heeft dit ook te maken met de weerbaarheid van het kind. Wanneer u het vermoeden heeft dat er sprake is van pestgedrag, zult u in principe dezelfde actie moeten ondernemen die u normaal gesproken neemt bij pestgedrag. U kunt pestgedrag proberen te voorkomen door in de groep te praten over kinderen die meer aankunnen en waarom dit voor kinderen heel moeilijk kan zijn.

Hoe ga je om met de leiderschapskwaliteiten van een kind?

Hoogbegaafde kinderen zijn vaak wat dominanter ingesteld en willen in een groep vaak bepalen hoe dingen moeten gebeuren. Dit heeft te maken met het feit dat ze vaak sneller denken dan de andere kinderen en daardoor dingen vaak eerder voorzien. U kunt hierop inspelen door kinderen wanneer ze in een groepje moeten samenwerken bepaalde rollen toe te bedelen en deze rollen te laten rouleren. Zo kan een hoogbegaafd kind soms de leider zijn, maar moet hij op een ander moment genoeg nemen met een meer ondergeschikte rol. Een duidelijke taakverdeling kan ook bijdragen aan een betere samenwerking. Als elk kind een taak krijgt toebedeeld is het duidelijk waar een ieder verantwoordelijk voor is en kan voorkomen worden dat het hoogbegaafde kind in de groep alles op zich neemt of overal een stempel op probeert te drukken.

Ik wil een kleuter vervroegd laten doorstromen, maar ik vind hem sociaal nog erg zwak.

Bij kleuters is het heel belangrijk om goed in kaart te brengen welk gedrag de leerling vertoont en om te kijken of dit gedrag inderdaad duidt op een achterstand in de sociale ontwikkeling. U kunt hiervoor gebruik maken van een leerlingvolgsysteem gericht op de

sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, zoals een pedagogisch leerlingvolgsysteem of de Pravoo.

Op grond van het leerlingvolgsysteem kunt u nauwkeurig in kaart brengen of er in het gedrag van het kind sprake is van een achterstand, een voorsprong, of dat het kind zich ontwikkelt volgens zijn kalenderleeftijd. Hierbij is van belang dat u rekening houdt met het feit dat een leerling voor wie u een vervroegde doorstroming overweegt al langere tijd in een ongunstige situatie verkeert en dat dit negatieve gevolgen kan hebben gehad op de ontwikkeling van het kind. Bij het beoordelen van het gedrag van het kind is het heel belangrijk om ook de visie van de ouders mee te nemen. De ouders kunnen tevens aangeven hoe de het kind zich manifesteerde in de voorschoolse periode. Bij twijfel is het raadzaam een extern deskundig in te schakelen.

Is het erg wanneer een kind geen vriendjes heeft in de groep?

Het feit dat een kind geen echte vriendjes heeft in de groep hoeft niet meteen te duiden op problemen. Het is ook een beetje afhankelijk wat verstaan wordt onder de term 'vriendjes'. Je kunt onder 'vriendjes' verstaan: kinderen waar je ook na schooltijd mee speelt. Als een kind niet dat soort vriendjes in de groep heeft, kan het zijn dat hij na school minder behoefte heeft aan sociale contacten.

Een hoogbegaafd kind moet zich in de schoolse situatie vaak erg aanpassen aan andere kinderen en heeft dan misschien na school de behoefte om zijn eigen gang te kunnen gaan. Het is ook mogelijk dat een kind gewoonweg minder behoefte heeft aan sociale contacten. In principe is dit pas een reden tot zorg wanneer er signalen zijn dat het kind het graag anders zou zien.

In veel gevallen zien we dat hoogbegaafde kinderen veel eerder dan andere kinderen geneigd zijn om vriendschappen uit zogenoemde 'functionele relaties' te halen. Dat wil zeggen dat het kind wellicht op school minder contact zoekt omdat hij geen wezenlijke belangstellingen deelt met andere kinderen, maar dat hij deze contacten wel zoekt op de schaakclub, de sportvereniging of de computerclub. Deze kinderen delen dan een gezamenlijke belangstelling en hebben op grond daarvan voldoende gespreksstof. U kunt het vergelijken met een situatie waarbij u naar een verplicht verjaardagsfeestje moet. Vooraf ziet u daar tegenop; de mensen die daar komen zeggen u niets. Tijdens het feestje voelt u zich een buitenstaander totdat u die ene persoon ontmoet die toevallig dezelfde hobby blijkt te hebben als u. Pas dan raakt u geanimeerd in gesprek. Als een kind in de groep helemaal geen contact heeft met andere kinderen, buiten de groep staat en er negatieve reacties zijn naar het kind toe, is dit een reden om aan de bel te trekken.

Hoe ga ik om met een leerling die zichzelf regelmatig buiten de groep plaatst?

Het belangrijk om vast te stellen of er sprake is van een werkelijk probleem als een kind zich buiten de groep plaatst. Dat wil zeggen: in een aantal gevallen het zo kan zijn dat de leerling deze keuze bewust maakt en zich prettig voelt bij zijn keuze zonder dat de groep werkelijk hinder heeft van die keuze. In dat geval moet u zich afvragen of het

gedrag van de leerling niet eerder uw probleem is dan zijn eigen probleem.

Als blijkt dat het gedrag van de leerling voor hemzelf of de groep een probleem is dan kunt u dit tijdens een gesprekje met de leerling voorzichtig ter sprake brengen. U kunt dan aangeven dat u het een en ander is opgevallen en vervolgens vragen hoe de leerling hoe zich voelt in de soort situaties die u als voorbeeld noemde. Vervolgens kunt u de leerling vragen zijn gedrag te motiveren. Een volgende stap is dat u samen met de leerling gaat kijken op welk moment het probleem zich het meeste voordoet en op welk moment het de grootste gevolgen heeft. U kunt met de leerling afspreken wat u er samen aan gaat doen om dergelijke situaties anders aan te pakken of zelfs te voorkomen. Het is daarbij belangrijk dat u oplossingsgericht te werk gaat en probeert om de leerling zelf de oplossing aan te laten dragen. Het effect van een dergelijke benadering is in de meeste gevallen groter dan wanneer u zelf de oplossing voorschrijft.

De leerling vindt het moeilijk om contact te leggen met andere kinderen. Hoe kan ik het contactmaken stimuleren?

Bij het leggen van contact met andere mensen staat feitelijk de functie van het contact centraal. Bij volwassenen vinden we dit een plausibele verklaring. Voor hoogbegaafde kinderen werkt het in feite net zo. Het lastige is alleen dat andere kinderen hun sociale contacten ogenschijnlijk 'lukraak' organiseren. Dat heeft tot gevolg dat hun redenen om contact met elkaar te leggen veel uiteenlopende zijn dan bij hoogbegaafde kinderen. Om hoogbegaafde kinderen te stimuleren contacten te leggen is het belangrijk dat zij in de gelegenheid gesteld worden om kinderen waarbij zij het gevoel hebben dat er sprake is van een gemeenschappelijke deler te zoeken, te herkennen en te benaderen. Het helpt als kinderen zich daarbij in het begin vooral kunnen richten op functionele contacten, bijvoorbeeld op een leerling die hetzelfde werk moet doen. Zonder dat zij zich gaan richten op samenwerken kunt u stimuleren dat zij samen, voorafgaand aan de taak, aan elkaar vertellen hoe zij de opgave willen aanpakken. Na afloop kunnen ze dan aan elkaar vertellen hoe de aanpak hun bevalen is, en of zij het een volgende keer weer zo zouden doen. Een andere mogelijkheid is om op school eens tafelgroepjes te organiseren die gebaseerd zijn op gedeelde hobby's - die kunnen variëren van voetbal tot computerspelletjes.

Wat u ook kunt doen is een gesprekje met de hoogbegaafde leerling aangaan en hem gericht vragen wat hij precies moeilijk vindt aan het leggen van contacten en hoe hij denkt dat u hem zou kunnen helpen deze moeilijkheden te overwinnen. Het is in alle gevallen belangrijk dat u zich realiseert dat de leerling wel contact moet willen maken en dat de omgeving waarin u hem laat 'oefenen' heel veilig moet zijn.

De leerling zoekt alleen contact met gelijkgestemden, moet ik dit patroon doorbreken?

U kunt zich waarschijnlijk de situatie voorstellen waarbij u bent uitgenodigd voor een feestje maar er erg tegenop ziet om te gaan omdat u behalve de jarige geen van de aanwezigen kent. U twijfelt of u wel moet gaan maar vindt uiteindelijk dat u niet verstek kunt laten gaan. Als u eenmaal op het feestje bent, raakt u in gesprek met een groepje

mensen dat, net als u, erg van squashen houdt. U hebt zoveel gespreksstof dat u de hele avond met ze blijft praten en geen andere mensen meer spreekt. De gastheer probeert u echter hardnekkig met andere mensen in contact te brengen. U ervaart dit als de verstoring van een goed gesprek maar bent te beleefd om dit te zeggen. Als u weer thuis bent concludeert u dat u blij bent dat u gegaan bent omdat u achteraf gezien tóch een leuke avond hebt gehad. Alleen jammer van de interventies van de gastheer...

In feite geldt hetzelfde voor kinderen. Als zij sociaal goed functioneren in contacten met een klein groepje dat elkaar op basis van dezelfde belangstelling gevonden heeft, moet u zich afvragen of u 'het feestje' wilt verstoren of dat u wel mogelijkheden biedt tot andere contacten maar hierbij niet dwingend optreedt.

De leerling heeft moeite de gevoelens van anderen in te schatten en/of te begrijpen. Kan ik helpen?

Het hangt af van het vermogen om een ander perspectief in te nemen in hoeverre een kind in staat is om de gevoelens van andere kinderen te begrijpen. Jonge kinderen zijn eigenlijk nog niet in staat om te begrijpen dat anderen de dingen heel anders kunnen zien en ervaren dan zichzelf. Pas als een kind dát kan, is hij klaar om begrip te tonen voor de ander. Kijken we nu naar hoogbegaafde kinderen, dan zien we vaak dat zij in hun geestdrift wel eens 'vergeten' dat andere kinderen eveneens iets te melden hebben, of dat de ideeën van andere kinderen ook goed kunnen zijn.

Om kinderen te helpen inzien dat de wijze waarop je iets ervaart of voelt kan verschillen kunnen eenvoudige oefeningen gedaan worden. Deze oefeningen doet u in een klein groepje. Ze bijvoorbeeld een speelgoedhuisje neer dat er aan elke zijde er anders uit ziet. Vervolgens plaatst u vier kinderen om het huisje heen; bij elke zijde staat dus een kind. U vraagt één kind te beschrijven wat hij ziet. Dan vraagt u de andere kinderen of zij hetzelfde zien. De kinderen beschrijven een voor een wat zij zien. Tot slot legt u de vraag neer hoe het komt dat iedereen iets anders ziet.

U kunt ook een oefening doen waarbij u een voorbeeld van een 'aanvaring' in de klas bespreekt. U vertelt het verhaal eerst vanuit het perspectief van het ene kind en vervolgens vanuit het perspectief van het andere kind. Zonder erop aan te sturen welk perspectief nu eigenlijk het ware is, vraagt u de kinderen hoe het toch komt dat de twee kinderen uit uw voorbeeld een verschillende versie over de gebeurtenis vertelden. Hoewel u niet direct resultaat mag verwachten zien we met name bij wat oudere leerlingen dat het hen helpt om te ervaren dat twee verschillende mensen één gebeurtenis anders kunnen ervaren. Door met hen te beredeneren wat er in een ervaring verandert als je het perspectief van de ander inneemt, ontwikkelt zich heel langzaam een besef waarmee zij in staat zullen zijn gevoelens van anderen beter in te schatten. Het is echter wel belangrijk dat u zich realiseert dat deze benaderingswijze alleen werkt bij kinderen die geen stoornis in het autismespectrum hebben. Voor die kinderen geldt dat u voor hun begeleiding op school wellicht extra hulp nodig hebt.

De leerling heeft een hekel aan groepsactiviteiten. Hoe kan ik daarmee omgaan?

Wanneer een leerling niet graag deelneemt aan groepsactiviteiten kan dit diverse oorzaken hebben. Het kan zijn dat de leerling moeite heeft om aansluiting te krijgen bij leeftijdgenoten en zich daarom afsluit van groepsactiviteiten. In dat geval kunt u proberen om de leerling in contact te brengen met ontwikkelingsgelijken, dus andere (hoog)begaafde leerlingen. Wanneer er geen ontwikkelingsgelijken in de groep zelf zijn, kunt u eventueel binnen de school een groepje formeren van hoogbegaafde leerlingen uit andere groepen. Dit groepje kan bijvoorbeeld één keer per week bij elkaar komen om aan een project te werken of met andere verrijkingsactiviteiten bezig te zijn.

Verder kunt u in de groep bij het samenwerken in groepjes rekening houden met het niveau van de leerlingen, zodat de hoogbegaafde leerling kan samenwerken met leerlingen die ook wat meer aankunnen. Het kan ook zijn dat de leerling niet geboeid is door groepsactiviteiten omdat het niveau van deze activiteiten is afgestemd op de interesses en mogelijkheden van de gemiddelde leerlingen. U kunt in dat geval de betrokkenheid van de leerling proberen te vergroten door hem nadrukkelijk te betrekken bij de activiteit. Zo kunt u de leerling vragen om te helpen bij het organiseren van een groepsactiviteit, zodat hij medeverantwoordelijk wordt voor het welslagen van de activiteit.

Tot slot is het ook mogelijk dat het de leerling ontbreekt aan vaardigheden om zich goed te handhaven in een groep. In dit geval zou u in overleg met de ouders kunnen overwegen om de leerling aan te melden bij een training sociale vaardigheden.

De leerling komt niet handig voor zichzelf op. Hoe kan ik daarmee omgaan?

Gebrek aan weerbaarheid of gebrek aan assertiviteit is geen probleem dat specifiek kenmerkend is voor hoogbegaafde leerlingen. Wel lopen deze leerlingen een verhoogd risico om het doelwit te worden van plagerijen van andere kinderen doordat ze afwijken van het gemiddelde.

U kunt het volgende doen:

- Neem de leerling na een voorval even apart en probeer aan te geven hoe hij mogelijk anders had kunnen reageren.
- Geef aan welke rol de leerling heeft gehad in wat er is voorgevallen en welk effect zijn gedrag heeft op andere kinderen.
- Maak duidelijk dat dingen die gebeuren niet altijd op de persoon gericht hoeven zijn maar dat het ook zo kan zijn dat iets toevallig voorvalt.
- Besteed in de groep aandacht aan het omgaan met elkaar door bijvoorbeeld een rollenspel.

Wanneer u het gevoel heeft dat de leerling echt structureel problemen heeft met het opkomen voor zichzelf dan is een training sociale vaardigheden een mogelijke oplossing.

De leerling zoekt vooral contact met jongere kinderen. Betekent dit dat hij tussen zijn leeftijdgenoten op zijn tenen moet lopen?

Bij hoogbegaafde kinderen zie je vaak dat ze ofwel contact zoeken met oudere kinderen

of juist met jongere kinderen. Hoogbegaafde kinderen vervullen graag een leidersrol in hun contacten met andere kinderen. In eerste instantie zullen ze over het algemeen contact zoeken met wat oudere kinderen, omdat de leefwereld en interesses beter aansluiten. Wanneer ze daar ervaren dat ze geen leidersrol kunnen vervullen, zoeken ze daarna soms jongere kinderen op. Bij jongere kinderen kunnen ze wel bepalen wat er gebeurt en hoeven ze zich niet aan te passen. Vaak blijkt uit de contacten met jongere kinderen wel duidelijk dat de relatie niet gelijkwaardig is en dat er weinig wederkerigheid is in de contacten. Wanneer kinderen heel nadrukkelijk 'vluchten' in contacten met jongere kinderen, is het goed om het kind toch in contact te brengen met leeftijdgenoten of wat oudere kinderen omdat een kind dan meer tegenwicht krijgt en zich daardoor in sociaal opzicht beter kan ontwikkelen.

Ook kan het goed zijn om contacten met ontwikkelingsgelijken te stimuleren door een leerling in contact te brengen met andere hoogbegaafde leerlingen op school en in de thuissituatie, bijvoorbeeld via een oudervereniging voor hoogbegaafde kinderen.

De leerling voelt zich niet begrepen door andere kinderen. Wat kan ik doen?

Het komt vaker voor dat hoogbegaafde leerlingen zich minder goed begrepen voelen door andere leerlingen. Dit gevoel kan zowel corresponderen met de werkelijkheid als een scheef beeld van de werkelijkheid zijn.

Eerst bepaalt u samen met de leerling op welke momenten hij het gevoel heeft niet begrepen te worden. Vervolgens bepaalt u met de leerling of hij echt niet begrepen wordt of dat het 'alleen maar zo voelt'.

- Als het gevoel van de leerling correspondeert met de werkelijkheid, bekijk dan samen wat er tijdens zo'n situatie gebeurt. Stel vast wat de oorzaak is. Dat kan bijvoorbeeld het taalgebruik van de leerling zijn maar ook de belangstellings sfeer die van andere leerlingen verschilt. Soms heeft het ook te maken met een min of meer onhandige timing van het moment waarop de leerling iets naar voren brengt.

- Help de leerling eventueel zijn taalgebruik wat te vereenvoudigen.

- Kijk samen met de leerling of er tussen hem en zijn omgeving ook gedeelde belangstellingen zijn en hoe hij daarop zou kunnen inspelen.

- Help de leerling het 'momentum' te bepalen waarop hij dingen te berde brengt.

- Als het om een scheef beeld van de werkelijkheid gaat, analyseer dan samen met de leerling het voorval. Stel daarbij de volgende vragen.

1. Wat is het feit dat voorviel?

2. Wat dacht je over de ander toen dit gebeurde?

3. Wat voelde je toen je dit dacht?

4. Wat was deed je daarop naar de ander?

5. Hoe liep het af?

Probeer nu met de leerling een alternatieve gedachte te ontwikkelen (bij vraag 2). Doorloop vervolgens de vragen 3 t/m 5 in deze hypothetische situatie.

Probeer daarbij steeds, door de leerling te bevragen, te bewerkstelligen dat hij zijn eigen oplossingen vindt. Op die manier zal de leerling eerder geneigd zijn ander

gedrag te gaan vertonen.

De leerling komt vaak over andere leerlingen klagen. Wat kan ik doen?

Het komt vaker voor dat hoogbegaafde leerlingen zich minder goed begrepen voelen door andere leerlingen. Dit gevoel kan zowel corresponderen met de werkelijkheid als een scheef beeld van de werkelijkheid zijn. Zo kan het zijn dat de leerling zich gepest voelt of zich eraan stoort dat andere kinderen zich nog niet zo goed aan regels kunnen houden als hijzelf. In het geval dat de leerling zich gepest voelt, kunt u ook gebruikmaken van de handelingssuggestie die hoort bij item 22 van de vragenlijst voor ouders en leerkrachten. In het tweede geval kunt u onderstaande afwegingen en afspraken maken.

Het moet voor de leerling duidelijk zijn dat er maar één echte meester of juf in de klas is. Het is dus niet de bedoeling dat de leerling uw rol gaat overnemen als het gaat om gedragscorrecties van anderen. In het stellen en naleven van deze regel dient u heel consequent op te treden.

Als de leerling komt 'klikken' over anderen bedankt u hem netjes voor de boodschap, maar stuurt hem terug naar zijn plaats met de mededeling dat als u het gedrag als een probleem ervaart, u mans genoeg bent om daartegen op te treden.

Als het een erg jonge leerling betreft die dit gedrag laat zien, dan kunt u nog kort uitleggen dat u heel blij bent dat hij begrijpt dat sommige dingen niet kunnen of niet mogen, maar dat de anderen misschien nog niet zover zijn. Maak wel direct duidelijk dat het niet de bedoeling is dat hij als uw klassenassistent gaat optreden. In dit licht is het derhalve dus ook nooit verstandig om een leerling uit de groep een opdracht te geven waarbij hij verantwoordelijk wordt voor het gedrag van anderen. Dit bevordert uiteindelijk alleen maar een groeiende sociale isolatie van de betreffende leerling.

De leerling heeft er duidelijk moeite mee het gedrag van andere leerlingen in te schatten. Kan ik hem helpen?

Het komt vaker voor dat hoogbegaafde kinderen het soms wat moeilijk vinden om te begrijpen wat andere kinderen bedoelen of doen en om een correcte inschatting van gedrag te maken. Dit kan meerdere oorzaken hebben.

- Het kan zijn dat het ontwikkelingsverschil tussen de hoogbegaafde leerling en zijn omgeving zo groot is dat hij niet meer in staat is te anticiperen op gedrag van kinderen die zich in een eerder stadium bevinden dan hijzelf.

In dit geval kunt u kijken of u kunt bijsturen in de contacten die de leerling heeft. Daarnaast kunt u met de leerling steeds een klein gesprekje aangaan waarin u hem wijst op signalen die de omgeving heeft afgegeven. Door de leerling meer bewust te maken van sociale signalen blijkt het inschatten van andermans gedrag eenvoudiger te verlopen.

- Het kan zijn dat de leerling zo op zichzelf gefocust is dat hij het gedrag van andere kinderen pas ziet aankomen als het te laat is.

In dit geval kunt u de leerling bewust maken van gedrag en gevoel van andere kinderen. Daarbij kunt u de leerling meer bewust maken van bovengenoemde sociale signalen die andere leerlingen afgeven.

- Het kan zijn dat er een persoonlijkheidsprobleem is waardoor de interpretatie

van zijn waarneming verstoord is.

Deze situatie komt vaker voor bij bijvoorbeeld leerlingen die een stoornis binnen het autismespectrum hebben. In dat geval is het belangrijk dat er eerst een goede diagnose gesteld wordt en dat u de betreffende hulpverlener ook om gerichte adviezen vraagt om hiermee om te gaan.

De leerling voelt zich buitengesloten door andere leerlingen. Kan ik hem helpen?

Soms worden hoogbegaafde leerlingen door andere kinderen daadwerkelijk buitengesloten. Vaak speelt dan ook andere problematiek, zoals pesten, een rol. De belangstellingswerelden lopen dan zo ver uit elkaar dat het ontwikkelen van relaties erg moeilijk wordt.

In een aantal gevallen wordt het buitensluiten mede veroorzaakt door het gedrag van de hoogbegaafde leerling zelf. Deze lijkt in de ogen van de andere kinderen geen werkelijke inspanning te leveren om erbij te horen. Soms levert de leerling deze inspanning wel, maar legt daarbij dan net de verkeerde accenten. In dat geval kan een sociale vaardigheidstraining samen met andere begaafde leerlingen een goede oplossing zijn.

Soms ligt het probleem niet alleen bij de hoogbegaafde leerling maar ook bij het sociale klimaat in de klas. Met name als leerlingen wat ouder worden en groepjesvorming gaat ontstaan, kan sociale uitsluiting het gevolg zijn. In dat geval is het aan u om een ommezwaai in het sociale klimaat van uw groep te bewerkstelligen. Een derde reden voor sociale uitsluiting kan liggen in de manier waarop u als leerkracht zelf met de leerling en zijn leerstofaanbod omgaat. De kans op sociale uitsluiting neemt toe als de leerling verder verwijderd wordt van het leerstofaanbod van andere kinderen in de groep. Hoogbegaafde leerlingen die in hun eentje vooral 'allemaal leuke spelletjes' mogen doen, met zeer opvallende verrijkingstaken bezig zijn als alle andere leerlingen gewoon schriftelijk werk aangeboden krijgen, of die zeer ver vooruitlopen op de groep in het reguliere aanbod, zullen eerder buitengesloten worden dan leerlingen voor wie dit niet geldt. Probeer in uw aanbod van lesstof rekening te houden met de andere leerlingen in de groep. Koppel de hoogbegaafde leerling aan andere goede leerlingen en laat hen gezamenlijk aan vergelijkbare taken werken. Zorg ervoor dat andere leerlingen in de groep met enige regelmaat ook met materialen als Rushhour, Tridio, Nikitin en Lego Dacta aan de slag gaan. Dat voorkomt scheve ogen en vermindert de kans op uitsluiting.

De leerling is niet populair bij andere kinderen. Kan ik daar iets aan doen?

De populariteit bij kinderen wordt in hoge mate bepaald door de vraag of de anderen de hoogbegaafde leerling als gelijkwaardig beschouwen. Deze gelijkwaardigheid treedt op bij kinderen als er sprake is van passend sociaal gedrag, gedeelde belangstellingen en een vergelijkbare verhouding tussen leerkracht en hoogbegaafde leerling en tussen leerkracht en de andere leerlingen in een groep. Als een van deze drie factoren een scheef beeld laat zien, daalt de populariteit van een leerling. Verminderde populariteit kan uiteindelijk tot sociale uitsluiting leiden.

- U kunt de leerling in elk geval helpen door hem net zo te benaderen als alle

andere leerlingen. Plaats hem dus niet steeds in een uitzonderingspositie. Zorg ervoor dat de activiteiten van de leerling passend zijn of in elk geval aansluiting vinden bij activiteiten van andere leerlingen in uw groep.

- Kijk samen met de leerling of er kinderen in de groep zitten die zijn belangstellingen delen of dat er in de groep belangstellingen bestaan waarbij hijzelf aansluiting kan vinden.
- Soms is een sociale vaardigheidstraining samen met andere hoogbegaafde kinderen een goede manier om deze leerlingen handiger om te laten gaan met ontwikkelingsverschillen en meer passend sociaal gedrag te laten vertonen.

De leerling voelt zich door andere leerlingen ten onrechte aangesproken of benadeeld. Wat kan ik daaraan doen?

Dit gevoel komt vaker voor bij jongere begaafde leerlingen bij wie het ontwikkelingsverschil met de rest van de groep langzaamaan te groot aan het worden is. In dat geval is het belangrijk om te kijken of er een mogelijkheid bestaat om de leerling vaker in contact te brengen met ontwikkelingsgelijken.

Dit gevoel komt echter ook regelmatig voor bij begaafde leerlingen bij wie tevens sprake is van een stoornis in het autismespectrum. In dat geval zult u zien dat de leerling ook minder positief scoort op items in de vragenlijst als 'heeft moeite met het inschatten van gedrag van andere leerlingen', 'heeft moeite met het inschatten van gevoelens van andere leerlingen' et cetera. Indien u vermoedt dat er sprake is van een eventuele stoornis in het autismespectrum, is doorverwijzen voor extern onderzoek de verstandigste keuze. Eventueel is een sociale vaardigheidstraining samen met andere hoogbegaafde leerlingen een goede oplossing.

De leerling toont zich weinig flexibel als het gaat om gemaakte afspraken met andere leerlingen.

Dit gedrag komt vaker voor bij jongere begaafde leerlingen bij wie het ontwikkelingsverschil met de rest van de groep langzaamaan te groot aan het worden is. Hoogbegaafde kinderen/kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hebben over het algemeen al een meer volwassen perspectief op vriendschappen en afspraken dan leeftijdgenootjes. Zo hebben zij eerder door dat afspraken eigenlijk een bindend karakter hebben. Zij raken teleurgesteld als de andere partij niet diezelfde bindendheid ervaart of naleeft. In dat geval zult u met enige regelmaat als tolk tussen beide partijen moeten optreden.

Dit gedrag komt ook regelmatig voor bij begaafde leerlingen die tevens kampen met een stoornis in het autismespectrum. In dat geval zult u zien dat de leerling ook minder positief scoort op items in de vragenlijst als 'heeft moeite met het inschatten van gedrag van andere leerlingen', 'heeft moeite met het inschatten van gevoelens van andere leerlingen', et cetera. Ook zult u zien dat de leerling in andere situaties problemen heeft als er relatief onverwachts veranderingen optreden, bijvoorbeeld in geval van ziekte van de groepsleerkracht, onverwachte groepsuitjes of afwijken van dagritmeschema's.

Indien u vermoedt dat er sprake is van een persoonlijkheidsstoornis is verder onderzoek de aangewezen weg.

Welke literatuursuggesties zijn er over het sociaal functioneren van hoogbegaafde kinderen te geven?

Literatuursuggesties:

- Frumau, M. (2000). Sociaal zwakke ontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen is een fabeltje: sociale vaardigheidstraining voor hoogbegaafde leerlingen. Talent, 2, (5), 12-14.
- Hermans, A. (2003). Aanpassen of isoleren? Leren omgaan met een dilemma. Talent, 5, (6), 13-15.
- Pluymakers, M. (2003). Het belang van vriendschappen voor begaafde kinderen. Talent, 5, (1), 24-26.
- Swet, J. van (2002). Sociaal-emotionele problematiek: het ligt allemaal heel genuanceerd. Talent, 4, (1), 24-26.